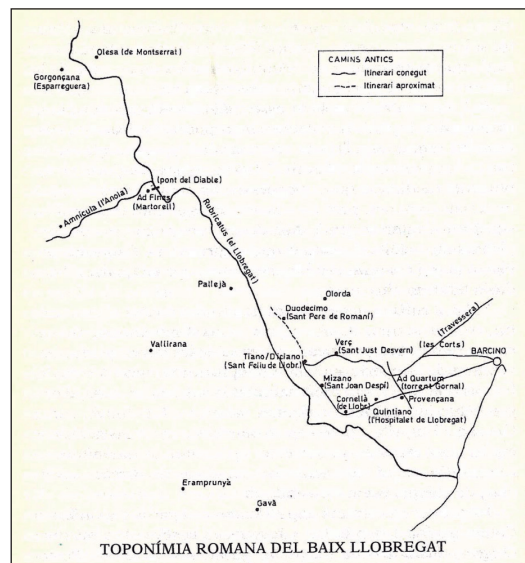

Toponímia antiga de l'Hospitalet de Llobregat

1. INTRODUCCIÓ

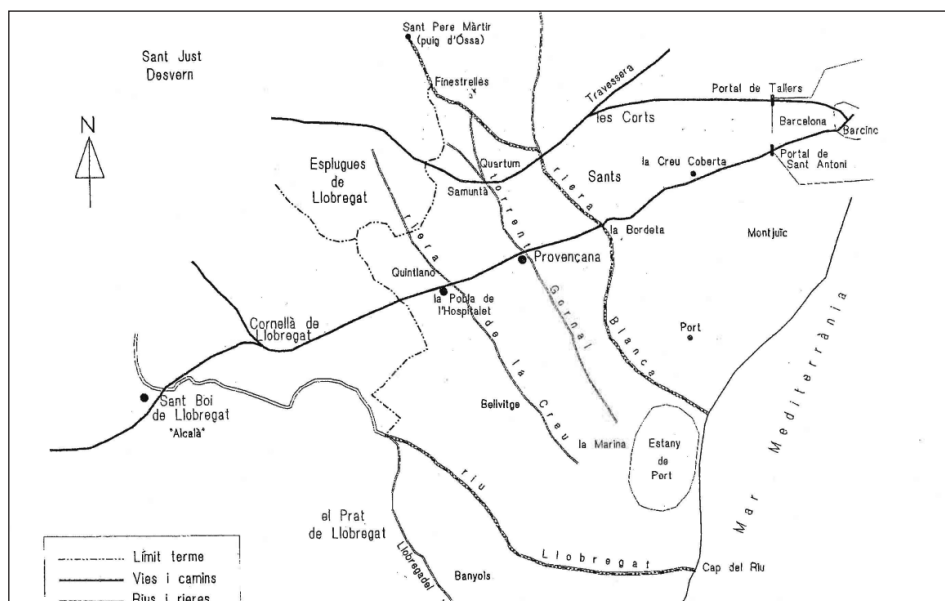
En època antiga, el terme actual de l'Hospitalet era travessat per dues vies principals, d'origen romà, que eren les que comunicaven amb Bàrcino, és a dir, la Barcelona romana, vers sud i ponent, i que conflüen a l'actual terme de Sant Feliu de Llobregat.

FONT: J. Moran i Ocerinjauregui (1995), p. 54.

Una d'aquestes vies, la via inferior —que és, de fet, la més important, continuació del *decumanus* de Bàrcino—, en la Barcelona medieval partia del portal de Sant Antoni, passava pel coll de la Creu Coberta (actual plaça d'Espanya de Barcelona) i per la carretera de la Bordeta travessava, i encara travessa, la riera Blanca. D'aquesta manera entra en el terme de Provençana per l'actual barri de Santa Eulàlia i continua fins a l'Hospitalet, és a dir, fins a l'actual centre administratiu del municipi, ja prop del límit amb el terme de Cornellà de Llobregat, vers on aquesta via es dirigia. Avui encara existeix amb els noms successius de carrer de Santa Eulàlia, de Prat de la Riba i de carrer Major, i transcorre precisament al límit de les terres més elevades amb les del pla deltaic del Llobregat, anomenat la Marina, fàcilment inundable fins a època recent.

La via superior també sortia de Bàrcino, però com a prolongació del *cardo*. Partia del portal romà de la plaça Nova (i del de Tallers en la darrera muralla) i confluint a les Corts, dins el Pla de Barcelona, amb la travessera de les Corts. Passada la riera Blanca entrava en el terme de Provençana per la part superior d'aquesta riera i continuava travessant el torrent Gornal (actual travessera de Collblanc). Després es dirigia vers l'actual barri de Pubilla Cases (a l'actual Antiga Travessera) i seguidament entrava al terme d'Esplugues de Llobregat, on es dirigia vers Picalquers (actual torre dels Lleons) pel raval de Sant Mateu (actual Via Augusta) i entrava al terme de Sant Just Desvern pel carrer de la Creu.

FONT: J. Moran i Ocerinjauregui (1999), p. 157.

La via inferior i la via superior són travessades perpendicularment per diverses rieres i torrents que davallaven de la part superior. S'ha de tenir en compte que fora dels dies de pluja aquestes rieres romanien seques, de manera que es podien utilitzar com a vies de comunicació, ja fos pel mateix llit o per algun camí paral·lel. D'orient a ponent les principals rieres són, en primer lloc, la riera Blanca, que actualment fa de límit amb Barcelona, i el torrent Gornal. La via inferior, a més, travessa la riera de la Creu, que davalla d'Esplugues, i el torrent del Canyet, avui urbanitzat, que feia de límit amb Cornellà de Llobregat.

2. TOPONÍMIA D'ORIGEN ROMÀ

Provençana

Aquest lloc es troba precisament en la cruïlla de la via inferior amb el torrent Gornal. És documentat l'any 908, *in termino de villa Provençana*, i l'any 986, *Provençiana*. Posteriorment en la documentació en llatí apareix generalment sota la forma *Provinciana*, potser a causa d'una relació erudita, però errònia, amb el mot llatí *provincia*. Com ja va dir Paul Aebischer, l'origen d'aquesta forma deu ser l'antropònim romà *Proventius, format sobre *Provius*, que, com en el cas de *Proveny* a la Gàl·lia, devia ésser el nom del colonitzador romà que s'hi establí.¹ Cal afegir-hi que el fet que el nom presenti el sufix en forma femenina *-ana* indueix a pensar que es tractava d'alguna *mansio*, *statio* o *villa* situada a la vora d'aquesta via. És molt probable que, ja en època paleocristiana o visigòtica, s'hi creés una capella dedicada a santa Eulàlia de Mèrida, que després, com veurem, va esdevenir parròquia. Precisament, sota la casa parroquial s'han trobat nombroses restes romanes.

Quintiano

Si continuem per la via inferior arribarem al centre actual administratiu de l'Hospitalet, ja prop del terme de Cornellà. El nom *Hospitalet* prové d'un petit hospital o alberg que devers el segle XI i vora d'aquesta via va fundar l'ordre de l'Hospital (o de Sant Joan de Jerusalem) dins la seva possessió anomenada la *Torre Blanca*. En aquest lloc es formà una població dita al començament la *Pobla de l'Hospitalet*, que a partir de l'edat mitjana esdevingué el lloc més important del terme i on es traslladà la parròquia. En la documentació més antiga de la Torre Blanca i el seu entorn, encara hi apareix el nom anterior en llatí medieval: *Qui[n]ciano* (1065), *Quintiano* (1085). Segons Aebischer, aquest nom, que posteriorment va caure en desús i que

1. P. AEBISCHER (2006), p. 139; J. CODINA (1987), p. 33; J. MORAN I OGERINJAUREGUI (1995), p. 57-58; J. MORAN I OGERINJAUREGUI (1999), p. 156; M. PAGÈS I PARETAS (1992), p. 586-598.

en català devia ser *Quinça, prové de *Quintius* o *Quinctius* i també devia ser el nom del colonitzador romà. El fet que el topònim presenti el sufix masculí *-anum* > *-à* indueix a pensar que es tractava d'un *fundus* o *praedium*.²

Quartum

Aquest nom apareix documentat en llatí l'any 1076: «et in parrochia de S. Eulalia de Provinciana vel in locum quem vocant Quartum».³ Encara que posteriorment va desaparèixer, sabem que aquest nom corresponia a l'actual vall del torrent Gornal (que prové de *Warnald*, antropònim d'origen germànic medieval), ja en el Samuntà, és a dir, en la part superior del terme. També devia ésser una *mansio* o *statio* situada a la vora de la via superior, a quatre milles de Barcelona.⁴

3. TOPONÍMIA DEL PERÍODE MEDIEVAL ANTIC

Bellvitge

La toponímia d'origen romà que hem vist fins ara està situada en les terres més seques, encara que fos al límit, però no trobem noms d'aquesta procedència en les terres més baixes i humides del pla deltaic, inclosa la Marina litoral. Aquestes terres sovint eren inundades per les riuades del Llobregat fins a un període ben recent. Això feia que fossin bastant insalubres, sobretot les maresmes i els estanys litorals, com el de Port i la zona dita de Banyols, i que probablement romanguessin deshabitades, almenys de manera permanent, durant l'època romana.

Arribada l'edat mitjana, en el període de repoblació posterior a la reconquesta carolíngia de Barcelona, disposem de documentació que ens indica que aquestes terres baixes ja eren colonitzades. Així, segons Jaume Codina, sabem que l'any 995 una dona anomenada *Elo* (nom femení d'origen gòtic) i de sobrenom *Bonadona* va vendre un prat al lloc dit *Llobergadello Vilio* (*Llobregadell Vell*, és a dir, un braç antic del riu Llobregat en el seu delta), que limitava al nord amb el rec d'*Amalvigia femina*, nom femení també d'origen gòtic, conegut a Catalunya durant el segle x.⁵

Mig segle més tard, el 1057, els esposos Gotmar i Orutia van vendre el mas anomenat *Malvige*, en la parròquia de Provençana, amb la seva església o capella, per trenta unces d'or, quantitat important, que fa pensar que es tractava d'una

2. P. AEBISCHER (2006), p. 141; J. CODINA (1987), p. 44, 56 i 58; J. MORAN I OCERINJAUREGUI (1995), p. 58-59; O. OLESTI VILA (2009), p. 149.

3. *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés* (1946), vol. II, p. 348, doc. 687; J. MORAN I OCERINJAUREGUI (1995), p. 47-65.

4. J. CODINA (1987), p. 40 i 48.

5. J. CODINA (1987), p. 40 i 48.

propietat extensa, amb un rec propi; aquest nom de *Malvige* sens dubte correspon a l'*Amalvigia femina* del segle anterior, la qual devia ésser la colonitzadora del territori.⁶ En aquest cas almenys, sembla que aquesta dona devia tenir un caràcter fort, que es correspondria amb l'etimologia del seu nom, compost del gòtic *amals* 'valenta' i *weig* 'lluïta'.⁷ Per aquest motiu, el seu nom va passar a denominar aquest lloc, amb afèresi de la vocal inicial, fenomen habitual en la toponímia.

Posteriorment, aquest nom de *Malvige* va ésser interpretat per etimologia popular com a 'mal viatge' i fou transformat en el seu antònim *Benvige* i *Bellvitge* en el segle XIII, que és el període en què es consolidà la devoció local de Santa Maria de Bellvitge en l'antiga capella del mas, que va esdevenir un santuari encara existent.⁸ Actualment el nom de *Bellvitge* denomina, a més del santuari, avui parròquia, una extensa barriada moderna i un hospital ben important.

Parròquia de Santa Eulàlia de Provençana

Després de la reconquesta carolíngia el territori de cada diòcesi s'estructurà eclesiàsticament, i socialment, en parròquies, que van ser l'origen de la majoria de termes moderns, aprofitant com a centres de culte capelles existents ben situades. Aquest és el cas del temple o capella de Santa Eulàlia de Provençana, situada en la confluència de la via inferior amb el torrent Gornal, que la comunicava amb la zona alta. Fou consagrada com a parròquia pel bisbe Berenguer Folc el 27 de gener de 1101. En l'acta de consagració es fa constar la confirmació a favor de la capella de les seves possessions i s'estableixen els límits del terme parroquial següents:

Per la part de llevant fins al coll de Codines, i dins la vila de Sants, i al cim de la muntanya d'Òssa (Sant Pere Màrtir) fins al castell de Port; a migjorn fins al litoral dels mar; a ponent fins al llit de Llobregat i el coll de la Gavarrà; per la banda de tramuntana, el forn de Merle i la susdita muntanya d'Òssa.⁹

Aquest primer terme parroquial de Santa Eulàlia de Provençana és, de fet, el primer que tingué l'Hospitalet, i arribava de mar a muntanya i fins al Llobregat. Posteriorment ha tingut algunes retallades:

a) A mitjan segle XVI els pagesos del Prat de Sant Boi (on existia a l'època medieval una ermita dedicada a sant Pau) i del Prat dellà el riu, de Provençana, acon-

6. J. CODINA (1987), p. 40 i 48.

7. D. KREMER (1969-1972), p. 5 i 15. Aquesta mena de noms s'atribueixen a un antic ideal femení que s'ha caracteritzat en les valquíries, semideesses de les batalles que, en la mitologia germànica, ocupaven un lloc eminent.

8. M. PAGÈS I PARETAS (1992), p. 601-608.

9. *Catalunya romànica* (1990), vol. xx, p. 264.

seguien la creació d'una parròquia pròpia sota l'advocació de sant Pere i sant Pau del Prat, amb terrenys segregats de Sant Boi i de Provençana.¹⁰

b) Quan el 1847 fou creada la parròquia de Santa Maria del Remei de les Corts, els propietaris de la Torre Melina, situada per sobre de la Travessera i a ponent de la riera Blanca, demanaren el pas de la casa i dels terrenys que la voltaven a la parròquia i terme de les Corts, avui incorporat al de Barcelona.¹¹ Ja en el segle xx, la zona de Marina fou incorporada al terme de Barcelona l'any 1920 amb el pretext de crear-hi la Zona Franca, i el 1933, el sector nord-est, per a la continuació de la Diagonal a canvi de serveis diversos: bombers, assistència sanitària.¹²

4. TOPONÍMIA D'ORIGEN ROMÀNIC

Coll de Codines

Segons Francesc Carreras i Candi, «és curiós que, en l'any 1470, s'havia perdut tota noció d'on era aquest coll, i com que els documents antics delimitava el territori de l'entorn de Barcelona, és a dir de l'hort i vinyet de Barcelona, el veguer hagué d'obrir una informació, de la qual es deduí que era al final de la parròquia de Santa Maria d'Esplugu i junt a la de Sant Just Desvern, en el lloc llavors nomenat puig Marrobí, junt a la torre de Picalquers»,¹³ i en aquest supòsit no podia ser límit amb el terme de Santa Eulàlia de Provençana. Però la mateixa obra situa aquest coll a Collblanc: «Lo *Coll Blanch* en altres temps era dit *Coll de Codines*». ¹⁴ Aquesta identificació de l'antic coll de Codines amb Collblanc també és recollida per autors moderns com Mercè Tatjer i Mir: «El topònim [Collblanc] té l'origen en el *terrarios abbos* documentat ja l'any 986, que, conegut d'antic com el coll de les Codines, comença a ser anomenat Collblanc a partir del 1474». ¹⁵

Creiem que aquesta és l'opció més raonable tenint en compte la proximitat de Collblanc amb la riera Blanca, límit tradicional de Provençana amb el Pla de Barcelona.

Respecte de l'etimologia, el mot *codina* significa 'roca gran i plana' o bé 'còdol'. És difícil de comprovar si aquest sentit s'adiu amb el terreny perquè és urbanitzat del tot. En tot cas, com que es tracta d'un coll, és a dir, d'un lloc elevat, podem suposar que la composició del terreny és prou forta per a resistir a l'erosió natural.

10. J. CODINA (1984), p. 488.

11. I. NAVARRO I MOLLEVÍ (1993), p. 430.

12. Ajuntament de Barcelona, acta del 28 de juliol de 1933. Arxiu administratiu de l'Ajuntament de Barcelona.

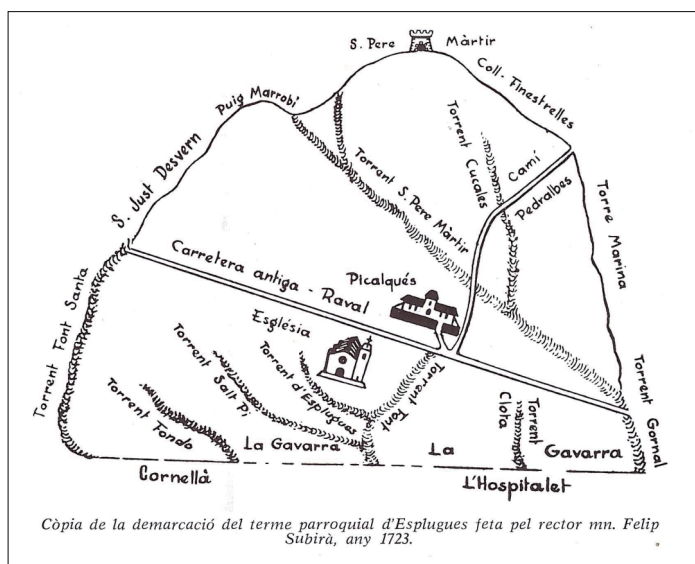
13. F. CARRERAS I CANDI (1980), p. 288.

14. F. CARRERAS I CANDI (1980), p. 334.

15. *Enciclopèdia de Barcelona*, s. v. Collblanc (2005), vol. II.

Coll de la Gavarra

Aquest terreny correspon a l'altiplà, situat per damunt de la línia del ferrocarril a Vilafranca, que limita amb els termes d'Esplugues i de Cornellà, i que avui es denomina amb el terme *Samuntà* ('a sota de la muntanya'). Així apareix tant en el mapa antic d'Esplugues com en la descripció que en fa Josep Llobera en relació amb Cornellà: «Aquest nom [*la Gavarra*] és donat al conjunt de les terres més altes del terme [de Cornellà] i també s'estén a termes veïns». ¹⁶ «Abans era tota la part alta de Cornellà, Sant Joan, l'Hospitalet, etc. i la baixa de Sant Just i d'Esplugues». ¹⁷ A Cornellà, de fet, perdura el nom per a denominar una barriada i una estació de metro de la línia 5, que també passa pel terme de l'Hospitalet.

FONT: P. Català i Roca (dir.) (1990), vol. I, p. 583.

En aquest cas, almenys, cal entendre el mot *coll* amb sentit de 'terreny elevat' (ll. COLLIS) no pas amb el de camí travesser. Quant a *gavarra*, el sentit primitiu és el de 'matollar', 'espai embardissat', que és l'aspecte primitiu que devia tenir abans que s'adaptés sobretot al conreu de la vinya i de l'olivera.

JOSEP MORAN
Director de l'Oficina d'Onomàstica
Institut d'Estudis Catalans

16. J. LLOBERA I RAMON (1998), p. 27, nota 9.

17. J. LLOBERA I RAMON (1998), p. 44, nota 206.

BIBLIOGRAFIA

- AEBISCHER, Paul (2006 [1926]). «Les noms de lieu en -*anum*, -*acum* et -*ascum* de la Catalogne et du Roussillon». A: AEBISCHER, Paul. *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 51-179.
- CARRERAS I CANDI, Francesc (1980). *Geografia general de Catalunya: La ciutat de Barcelona*. Vol. III: *Barcelona I*. [Edició facsímil]
- Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés* (1946). Vol. II. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Escuela de Estudios Medievales.
- CATALÀ I ROCA, Pere (dir.) (1990). *Els castells catalans*. Vol. I. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Catalunya romànica* (1990). Vol. XX. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CODINA, Jaume (1984). «El Prat de Llobregat». A: *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Vol. 8: *El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 486-490.
- (1987). *Els pagesos de Provençana (948-1807)*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- «Collblanc» (2005). A: *Enciclopèdia de Barcelona*. Vol. II. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Ajuntament de Barcelona.
- KREMER, Dieter (1969-1972). *Die Germanischen Personennamen in Katalonien*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- LLOBERA I RAMON, Josep (1998). *Toponímia de Cornellà de Llobregat*. Cornellà de Llobregat: Ajuntament de Cornellà de Llobregat.
- MORAN I OGERINJAUREGUI, Josep (1995). «Toponímia romana del Baix Llobregat». A: MORAN I OGERINJAUREGUI, Josep. *Estudis d'onomàstica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 47-65.
- (1999). «Toponímia antiga de l'Hospitalet de Llobregat». *Catalan Review: International Journal of Catalan Culture*, vol. 13, núm. 1-2, p. 155-159.
- NAVARRO I MOLLEVÍ, Imma (1993). *Masies de les Corts*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Districte de les Corts.
- OLESTI VILA, Oriol (2009). «Propietat i riquesa a l'ager *Barcinonensis*». A: *Barcino I: Marques i terrisseries d'àmfores al pla de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 141-158.
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat (1992). *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.